

СВІТ МОВИ – СВІТ У МОВІ

МАТЕРІАЛИ VII Міжнародної наукової конференції

Київ 2023

**Міністерство освіти і науки України
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України
Лодзинський університет
Шуменський університет
імені Єпископа Костянтина Преславського**

СВІТ МОВИ – СВІТ У МОВІ

МАТЕРІАЛИ

VII Міжнародної наукової конференції 27 жовтня 2023 р.

Київ – 2023

УДК 811
ББК 81.2

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету
іноземної філології Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова (протокол № 5 від 14 грудня 2023 р.)

Світ мови – світ у мові: матеріали VII Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 27 жовтня 2023 р.; Український державний університет імені Михайла Драгоманова): тези доповідей / уклад. І. В. Воловенко, Т. В. Слива; за заг. ред. Ю. В. Кравцової. Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. 285 с. електронне видання

ISBN 978-966-931-299-0

Збірник містить тези доповідей учасників наукової конференції, де розглядаються актуальні проблеми історичного розвитку мови, взаємозв'язку мови та мислення, мови як феномена культури, її ролі в міжкультурній комунікації, мовної семантики, лексико-граматичних інновацій, функціонування мовних засобів у різних типах дискурсу, сутності мовної особистості, прикладні аспекти вивчення мови.

Призначено для філологів – учених, викладачів, студентів.

ISBN 978-966-931-299-0

© Автори статей, 2023

© Український державний університет
імені Михайла Драгоманова, 2023

**ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ
ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ
АНГЛІЙСЬКИХ КАУЗАЛЬНИХ СПОЛУЧНИКІВ**
(на матеріалі паралельних текстів оригіналу та перекладу
роману Дж. Роулінг «Harry Potter and the Prisoner of Azkaban»)

Каузальні сполучники є репрезентантами службової лексики (а саме класу сполучників). Вони є морфологічно незмінними, не є членами речення, слугують єднальними елементами у складнопідрядному реченні, реалізуючи каузальні відношення (причинно-наслідкові зв'язки включно). Стосовно головної частини речення каузальні сполучники, як правило, вживаються в постпозиції, але можуть бути й у препозиції. Дослідження засобів відтворення каузальних сполучників різними мовами залишається актуальним через їхню здатність маркувати особливості каузального мислення окремими етносами.

У межах цієї розвідки визначено й систематизовано вербальні та невербальні засоби відтворення українською мовою англійських каузальних сполучників на матеріалі паралельних текстів оригіналу та перекладу роману Дж. Роулінг «Harry Potter and the Prisoner of Azkaban», що і є метою дослідження.

Згідно з результатами нашого попереднього наукового дослідження до основних каузальних сполучників англійської мови можна зарахувати сполучники причини / підстави (*conjunctions of reason*) – *because, since, as, for, given that*; сполучники мети (*conjunctions of purpose*) – *so that, in order that, for fear that, so as to*; сполучники наслідку / результату (*conjunctions of result*) – *so, because*. За авторською класифікацією [1], усі причинові сполучники розподіляють на констатувально-причинові (*because, now that, seeing that, for the reason that, on the ground that, for fear that*) та контекстуально-причинові сполучники (*for, since, as, if, when, once*). Констатувально-причинові сполучники завжди вказують на причину, а контекстуально-причинові – виражають причину лише за певних контекстуальних умов. Таке розмежування сприяє більш чіткому визначенню й поясненню особливостей відтворення українською мовою англійських сполучників.

Методом суцільної вибірки з паралельного тексту англійського роману Дж. Роулінг «Harry Potter and the Prisoner of Azkaban» [4] та його українськомовного перекладу ми виявили 4 неповторювані одиниці на позначення каузальних сполучників: 3 констатувально-

причинові (*because, now that, so that*) та 1 контекстуально-причиновий сполучник (*as*). Частотність вживання в романі «Harry Potter and the Prisoner of Azkaban» констатувально-причинових сполучників складає 75%, відповідно контекстуально-причинового сполучника *as* – 25%.

З огляду на той факт, що переклад має на меті передавати значення, а не лише слова та граматичні конструкції, англійські каузальні сполучники можна відтворювати різноманітними засобами на позначення каузальності.

Відтак, в українськомовному перекладі роману В. Морозова ми ідентифікували 19 відповідників англійським каузальним сполучникам з подальшим їх розподілом (попередньо перевіривши значення аналізованих лексем за *Словником української мови*) на 5 груп: 4 вербальні – констатувально-причинові сполучники; контекстуально-причинові сполучники; інші сполучники; інші частини мови; 1 невербальна – розділові знаки.

Проілюструємо:

констатувально-причинові сполучники в українськомовному романі «Гаррі Поттер і в'язень Азкабану»:

1) *бо* (сполучник): *До того ж, спочатку їм довелося б викопати мене з могили, бо мама закатрупила б мене на місці... – Бо Блек не вартий, щоб через нього вмирати, – додав Рон [2];*

2) *тому що* (сполучник): *– ТІЛЬКИ ТОМУ, ЩО ВАС КОЛИСЬ ПОШИЛИ В ДУРНІ, ВИ ТЕПЕР НАВІТЬ СЛУХАТИ НІКОГО НЕ ХОЧЕТЕ... Гаррі чудово знав, що Дадлі терпить обійми тітоньки Мардж тільки тому, що отримує за це винагороду [2];*

3) *адже* (сполучник): *Гаррі намагався не драгувати тітку й дядька, які й так були на нього злі, адже кілька днів тому йому подзвонив його друг – чарівник. P.S. Можливо, твій приятель Рон захоче залишити собі цю сову, адже через мене він позбувся свого пацюка... [2];*

4) *оскільки* (сполучник): *– Найголовніше, що я цілий вечір не відводив від неї очей, оскільки здогадувався, що ти, Рон і Герміона спробуєте таємно вибратися з замку, щоб підтримати Гетріда перед стратою гіпогрифа. А оскільки флоберв'яки найкраще почувалися, коли їх ніхто не чіпав, то цей екзамен виявився найлегшим з усіх [2];*

5) *через те, що* (сполучник) уживається на означення причини якої-небудь дії, яка відбувається в головному реченні, наприклад: *– Через те, що Блек злигався з Відомо-Ким? – прошепотіла мадам Розмерта [2].*

Так, в українськомовному перекладі роману «Гаррі Поттер і в'язень Азкабану» з констатувально-причинових сполучників найчастіше (60%, або 47 разів) використовується сполучник 'бо', рідше зустрічаються 'тому що' (17%, або 13 разів), 'адже' (14%, або

11 разів) та 'оскільки' (8%, або 6 разів), тоді як найрідше (1%, або 1 раз) вживається сполучник 'через те, що';

контекстуально-причинові сполучники:

1) *щоб* (сполучник, частка) «приєднує підрядні речення мети; з відтінком причини» [3]: *Він почервонів, пригладив волосся і попрямував до дівчини з довгими кучерями, випинаючи груди, щоб вона неодмінно помітила його блискучий значок. – Та ні, звичайно! – сказав Гаррі і пошепки, щоб не почули інші, розповів про Карту мародера* [2];

2) *що* (займенник, сполучник) приєднує підрядні додаткові речення, в яких з'ясовується причина, привід, мотив якоїсь дії: *– А те, що замок захищений не тільки мурами, – пояснила Герміона. І хоч Рон пояснював це тим, що не витримає двох «персівських» тижнів, а Герміона запевняла, що мусить попрацювати в бібліотеці, Гаррі прекрасно розумів, що вони залишаються заради нього, і був їм за це безмежно вдячний* [2];

3) *тепер, коли* (сполучник; прислівник і сполучник) досить рідко використовується у значенні каузального сполучника, за словником визначається як часовий або умовний сполучник, «уживається на початку підрядного умовного речення» [3]: *Тепер, коли поблизу не було Скеберса, кіт задоволено муркотів. Тепер, коли ми всі вміли перевтілюватися, для нас відкрилися неймовірні можливості* [2].

Отже, в українськомовному перекладі роману «Гаррі Поттер і в'язень Азкабану» найчастіше використовується контекстуально-причиновий сполучник 'щоб' (50%, або 6 разів), рідше можна зустріти – 'що' (33%, або 4 рази), а найрідше – 'тепер, коли' (17%, або 2 рази);

інші сполучники:

1) *тож* (сполучник, частка) «уживається звичайно на початку речення, у якому підсумовується щось, робиться висновок з попереднього, з якогось повідомлення, з чогось сказаного; таким чином, отже» [3]. Наприклад: *Персі сподівався на посаду в Міністерстві магії, тож потребував якнайвищих оцінок. – Ви всі належите до мого гуртожитку, тож прошу до Гелловіну здати мені бланки дозволу на Гогсмід* [2];

2) *а* (сполучник, протиставний) «у сполученні з прислівниками часу або словами, що означають час, уживається для поєднання речень або членів речення, зв'язаних між собою часовою послідовністю» [3], як у наступному прикладі: *Рон для годиться почав прицінюватися до сови – гарно б вислати її Біллові в Єгипет, а Гаррі тим часом усе розглядав* [2];

3) *хоч* (сполучник, допустовий, частка) «уживається у складнопідрядних реченнях з логічною невідповідністю між змістом складових частин; відповідає за значенням словосполученню незважаючи на те, що; ужитий на початку підрядного речення,

сполучає допустове підрядне речення з головним» [3]: *Хоч учні й самі, бувало, називали Герміону всезнайкою, але тієї миті увесь клас закипів до Снейпа лютою ненавистю* [2];

4) *чи* (сполучник, з'ясувальний, частка) «уживається на початку з'ясувального підрядного речення» [3], наприклад: *Періодично прислухався, чи не тюпає хтось із Дурслів до туалету* [2].

Кількісний розподіл використання українськомовних сполучників інших груп для відтворення англійських каузальних сполучників свідчить, що найчастіше використовується підрядний сполучник 'тож' (79%, або 11 разів), тоді як рідше можна зустріти сполучники 'а', 'хоч', 'чи' (по 7%), кожен з яких зустрічаємо в перекладі роману тільки один раз;

інші частини мови:

1) *від* (прийменник) «уживається при визначенні причини якої-небудь дії або стану» [3]: *Хочеш, щоб вигнали Гетріда? – від гніву у Гаррі тремтіли руки, і він мимохіть обезголовив сушену гусінь* [2];

2) *за те, що* (прислівник) «уживається у функції прислівника у значенні: чому?, з якої причини?» [3]: – *Торік я отримав офіційне попередження тільки за те, що ельф – домовик знищив пудинг у дядьковому домі! – спохмурнів Гаррі* [2];

3) *причина* (іменник) «явище, яке обумовлює або породжує інше явище; протилежне наслідку» [3]: – *Але ж це не причина, щоб вас звільнити! – обурився Гаррі* [2];

4) *тепер* (прислівник) «уживається при зіставленні з тим, що минуло, що було раніше» [3]: *Але тепер йому заважав гуркіт грому, шалений вітер, що бився об замкові мури, і рипіння дерев у Забороненому лісі* [2];

5) *тому* (прислівник) «унаслідок чого-небудь; через те, того» [3], до прикладу: *А я ж однак хотів відвідати Готвортс, щоб перевірити ситуацію з Блеком, тому мене й попросили виконати цю роль* [2];

6) *через* (прийменник) «уживається на означення причини чого-небудь, якоїсь дії» [3]: *Невже через ту пригоду в поїзді?* [2];

7) *який* (займенник, питальний) «уживається як сполучне слово; людина (істота), яка...» [3]: *Десять очок Невілові, який зробив це двічі...* [2].

Кількісний розподіл використання слів інших частин мови для відтворення англійських каузальних сполучників підтверджує, що частіше для відтворення англійських каузальних сполучників використовують прийменник 'через' (25%, або 2 рази), тоді як, рідше вживають одиниці 'від' (12%), 'за те, що' (12%), 'причина' (12%), 'тепер' (13%), 'тому' (13%), 'який' (13%), кожен з яких зустрічаємо в перекладі роману тільки один раз.

Відзначимо, що англійські каузальні сполучники відтворені в перекладі роману не лише за допомогою вербальних засобів, тобто сполучників і слів інших частин мови, що несуть певне каузальне значення, а й за допомогою невербальних засобів, тобто розділових знаків (тире, двокрапка, дужки) та поділу англійського складнопідрядного речення на два та більше простих в українськомовному відповіднику. Так, прикладами можуть слугувати такі речення: *Скрізь літали подерті сторінки – книжки борюкалися одна з одною в лютих сутичках і зухвало кусалися. «Мабуть, не варто було згадувати Блека; Люпин явно не хотів говорити на цю тему». І хоч відсутність новин від Сіріуса вже була гарною новиною (це означало, що з ним усе гаразд), Гаррі важко було змиритися з думкою про втрату нової домівки, яку він міг би мати.*

Таким чином, ми ідентифікували 19 неповторюваних відповідників англійських каузальних сполучників (112 вживань), використаних в українськомовному романі Дж. Роулінг «Гаррі Поттер і в'язень Азкабану». Кількісний розподіл використання відповідників англійських каузальних сполучників демонструє, що на констатувально-причинові сполучники припадає 54 %, розділові знаки – 22 %, інші сполучники – 10 %, контекстуально-причинові – 8 % і слова інших частин мови – 6 %.

Отже, очевидно, що каузальність може бути відтворена у перекладі не лише за допомогою прямого відповідника каузального сполучника, а й інших вербальних і невербальних засобів, позаяк завданням перекладу є саме еквівалентність, а не дослівність тексту перекладу.

Література:

1. *Леміш Н. Є.* Ізосемні причинові сполучники у різносистемних мовах (на матеріалі української, російської, англійської та іспанської мов): Монографія. Донецьк: «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. 171 с.
2. *Роулінг Дж. К.* Гаррі Поттер і в'язень Азкабану. В. Морозов (перекл.). І. Малкович, П. Тарашук (ред.). Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2002. 384 с.
3. *Словник Української Мови.* 2020. URL: <http://sum.in.ua>.
4. *Rowling J. K.* Harry Potter and the Prisoner of Azkaban. Scholastic, 2004. 435 p.